

Univerzális szövegelérés és olvasói integráció: az elektronikus könyv kulturális és oktatási vetületei

Az összmagyarság olvasásszervezői iniciatíváiban egyre nagyobb szerepet kapnak az online könyvtárak, ezen belül a kimondottan e-könyvre alapozott fejlesztések. A bárhonnán elérhető, minden időpontban klikkelhető ingyenes művek, azoknak akár idegen nyelvű változatai, néhány esetben hangoskönyv vagy rovásírásos specialitásai, szilárd alapjai lehetnek a magyar könyves műveltség további, példányhierarchiával nem akadályozott kibontakozásának. A különböző országokban felállított magyar nyelvű, sokszor a helyi jelentőségen messze túlmutató digitális állományok elérhetőségének és elemző megismertetésének fokozása a teljes magyar művelődési rendszer feladata, ezen belül talán kiemelten a köz- és felsőoktatás felelőssége.

Délvidéki magyar tudástár és e-könyvészet – képzési narratívák

Az e-könyv az elmúlt években jelentős pozíciókat vívott ki az olvasás világában. Egyre több szöveg kerül kijelzőkre, az olvasók mindinkább elfogadják az új információhordozót. A folyóiratok terén az online megjelenés jelentős mértékben átvette a nyomtatott változat évszázados szerepét, sok periodika kizárólag az interneten olvasható. A szakkönyv is a digitális megjelenés irányába fejlődik. A szépirodalom klasszikus része szinte hiánytalanul elérhető ingyenesen akár az angolul (Project Gutenberg), akár a magyarul (Magyar Elektronikus Könyvtár) megtekinthető tartalmakat

---

Dr. Kerekes Pál, PhD, címzetes egyetemi docens, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, kerekes.pal@t-online.hu

Dr. Kiszl Péter, PhD, habil. intézetigazgató és tanszékvezető egyetemi docens, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, kisl.peter@btk.elte.hu

nézzük. Az e-könyves választék eddig soha nem látott nagyságrendben ad könnyű hozzáférést a múlt és a jelen könyvterméséhez – globális szinten, nyelvek gazdagságában, sokirányú kereshetőséget biztosító módon. A teljes könyvkultúrát érintő jelenséggel állunk szemben az e-book esetében, melynek tanulmányozása, a diákokkal való megismertetése szükségszerű tanári feladat egyetemi szinten és a közoktatásban egyaránt. Akkor is, ha még nem alakultak ki az elektronikus könyv kereteinek stabil ismertetőjegyei, alapstruktúrái. Jelen tanulmány megkísérli az e-könyv kulturális és informatikai jellegű oktatási kihívásainak felvázolását. Nem várható el ugyanis a diákoktól a tudatos e-könyv-használat, ha egyébként nem kapnak oktatói iránymutatást, egyfajta alapozó képzést ebben a könyvészeti szegmensben, csakúgy, mint a nyomtatott kiadványok, illetve a könyvtári források használatára vagy az olvasásra vonatkozóan. Publikációnk aktualitását adja az is, hogy a témakör fontosságára Hajnal Jenő, a Magyar Nemzeti Tanács elnöke is rávilágított 2015 novemberében, Budapesten, a *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság II.* című tudományos konferenciánkon (<http://lis.elte.hu/vkkv>), a délvidéki magyar tudástár létrehozása kapcsán: „Átfogó célunk, hogy közgyűjteményeink, mindenekelőtt könyvtáraink váljanak alkalmassá az információs társadalom és a digitális korszak kihívásainak kezelésére, és feleljenek meg az új korszak követelményeinek. Közvetítésükkel digitális formában is legyen elérhető a vajdasági magyar nemzeti közösség szellemi öröksége, amely így szabadon, hozzáférhető módon segítheti a kutatást, a képzést, az önképzést, és megfelel a nemzeti kultúra megőrzésére irányuló Kárpát-medencei célkitűzéseknek is” (Hajnal, 2015).

Egyfajta – széles körben adaptálható – modellként tárgyaljuk tanulmányunkban az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézete (ELTE BTK KITI) által a 2009/2010-es tanév tavaszi szemeszterében, Magyarországon elsőként meghirdetett E-könyv, e-könyvészet. Az e-book az elektronikus kultúrában című közismereti tárgyát, elektronikus könyvészeti ismeretekkel foglalkozó képzését.¹ A tanegység nemcsak az informatikus könyvtáros, hanem a teljes bölcsészkar alapszakos (BA) hallgatói számára végezhető. Az indulás óta már tíz szemeszter (egy kurzus időtartama egy tanítási félév) telt el, tehát van mód tapasztalatok és következtetések levonására. A kurzus résztvevőinek száma meghaladja a százat (egészen pontosan 105 fő, melyből 80 százalék az informatikus könyvtáros szakról, 20 százalék pedig más szakról

---

¹ A kurzus tanrendi kódszáma: BBV-041, majd BBV-042:18. Tantárgyfelelős: Kiszl Péter, oktató: Kerekes Pál.

érkezett; ebből jegyet szerzett 88 fő, így a lemorzsolódási arány 16 százalék volt). A tantárgy bevezetéséről és az első, kezdeti benyomásokról 2012-ben a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás (TMT) című szakfolyóiratban már beszámoltunk (Kerekes, 2012), jelen tanulmányunkban az azóta eltelt időszak – megítélésünk szerint a közoktatás számára is hasznosítható – konklúzióit, eredményeit mutatjuk be. Az e-könyves témakör általánosabb, illetve átfogóbb (és nem módszertani fókuszú) ismertetésére az *Iskolakultúra* hasábjain vállalkoztunk a közelmúltban (Kerekes és Kiszl, 2015).² A könyvtárakban alkalmazandó, a könyvtárosokat érintő pedagógiai eszközöket nem tárgyaljuk, mivel a felsőfokú könyvtárosképzésben önálló tantárgyak (alapszakon kötelező kollokvium: Olvasásszociológia, -pedagógia, -pszichológia; alap- és mesterszakon választható speciálkollégium: Biblioterápia) foglalkoznak a hallgatók célzott felkészítésével, továbbá akkreditálás alatt áll a könyvtárostanárral osztatlan tanárszakunk, mely az iskolai könyvtáros utánpótlást hivatott majd biztosítani.

Az e-könyv fogalom megközelítései

A tananyag összeállításában a legfontosabbnak azt tartottuk, hogy ne csak a dedikált e-könyv olvasó készülékek nyújtotta szövegalakíságot értsük az e-könyvön, hanem minden olyan könyvművet, amely elektronikusan olvasható, elérhető. Asztali számítógépen vagy noteszgépen, telefonon és még más eszközökön (pl. televízió) felsorakoztatott könyveket is e-könyvnek kell tekinteni. Megközelítésünk kizárta azt a várható hozzáállást, hogy a kurzust úgy fogják fel a hallgatók, mint trendi eszközök (pl. Kindle, Nook, Kobo, iPad) marketingorientált termékismertetője és kipróbálási lehetősége. Természetesen az eszközök megismerésének igénye is fontos, de az oktatás ilyen irányba vitele a problémakör leegyszerűsítését jelentené.

Az e-könyv mint tartalom meghatározása már ma is teoretikus publikációk tucatjait köti le. Az e-book fogalom kialakulásának és fejlődéstörténetének egyik legrészletesebb összefoglalását – alapos körülgárás után, figyelemmel a fogalom történetére – adja Chris Armstrong: „Az e-könyv: függetlenül a szöveg méretétől, származásától, szerkezetétől minden olyan tartalom, amely felismerhetően a könyv formajegyeivel rendelkezik, tájékozódásra, valamint olvasásra készült, és olyan mobil vagy asztali elektronikus eszközön olvasható, amelynek kijelzője van. A folyóiratok nem tartoznak az e-book fogalomkörébe” (Armstrong, 2008).

---

² Az említett közleményeinken túl tanulmányunkban helyenként felhasználtuk Kerekes Pál Könyvkonktor című internetes magazinjának (<http://konyvkonktor.hu>) blogbejegyzéseit, melyekre a továbbiakban külön nem hivatkozunk.

Az e-könyvnek fellelhető adminisztrációs indíttatású meghatározása is. Adózási szempontból az Európai Uniónak is szüksége volt a fogalmi keretek kijelölésére. Az egyre kiterjedtebbé váló e-book-üzletben szolgáltatásnak vagy terméknek tekinthető az e-könyv? Jelenleg – és ezt az egész öreg kontinens olvasó társadalma nem érti – szolgáltatásnak minősítették az e-könyvet, mivel csak virtuálisan létezik. Így a legmagasabb adókulccsal rendelkező kategóriába került az irodalom, a tudomány. Magyarországon 27 százalékos az általános forgalmi adó (áfa) kulcsa, szemben a nyomtatott kiadványok 5 százalékával. A probléma orvoslását kérve az Európai Kiadók Szövetsége (Federation of European Publishers) az e-könyv fogalmára rendkívül egzsakt, a legfrissebb e-book evolúciós fejleményeket is figyelembe vevő meghatározást javasolt: „Az elektronikus könyv egy mű, amelyet részben vagy egészben megszámlálható számú részből hozott létre a kiadó/szerző(k), és amely elsősorban szövegszerű, képi és/vagy grafikus tartalmi elemekből áll, vagy ugyanannak a tartalomnak gépi felolvasott vagy audio megjelenítése és elektronikus formában hozzáférhető. Az elektronikus könyv lehet interaktív, és tartalmazhat nem szöveges elemeket, amelyeket különböző formátumokban jeleníthet meg – többek között audio, video, hipertext, funkcionálisan kapcsolódva az elsődleges tartalomhoz” (FEP, 2013).

A fentiek figyelembevételével alakítottuk ki a saját e-könyv fogalmunkat, olyan definíciót, amely az oktatás számára is alkalmas, könnyen érthető és megtanulható: „Az e-könyv elektronikus formában készült és készletezett könyv, amely elektronikus (táblagép) vagy elektronikusan vezérelt (eInk) felületeken olvasható, de ki is nyomtatható. Az e-könyvnek, mint a p-könyvnek (p=papír vagy print) két funkciója van: közvetíteni, illetve tárolni az információt” (Kerekes, Kiszl és Takács, 2013, 66).

Az e-könyvet tehát nem leszűkítő összetevők alapján értelmezzük, hanem kiterjesztő terminust alkalmazunk. Fontosnak érezzük az e-könyv és a tradicionális könyv kapcsolatát kiemelni, ezért a nyomtathatóságot is beleépítettük a meghatározásba: a Print on Demand (POD, azaz igény szerinti nyomtatás) vagy az E-book on Demand (EOD) konstrukciók az átjárhatóságot biztosítják a hagyományos és a digitális könyvverziók között.

Az oktatás során – esélyt adva a hosszú távú ismeretrendszerzésnek a gyorsan változó könyvtermékek világában – három formai kategóriába rendezzük a könyvféléket:

1. nyomtatott könyv,
2. elektronikus könyv,
3. könyv-applikáció.

Az e-könyv mint fejlődéstörténeti objektum és kultúra-közvetítő médium

Fitz József, a magyar nemzeti könyvtár egykori igazgatója még 1930-ban, jóval ez e-könyv forgalomba kerülése előtt deklarálta mai szemléletünk alapját, amelynek a lényege, hogy a könyv folyamatosan változó instrumentum: „A könyv fejlődése mindig tükre, naplója volt az emberiség fejlődésének; ami találmányt a korok felvetettek, ami természeti erőt az ember irányítani tanult, a könyv igyekezett a maga céljára hasznosítani. Ki tudja, milyen találmányokkal jön a jövő s milyen lesz a jövő könyve? Csak annyi bizonyos, hogy akkor is az ezerarcú élet, az emberiség haladásának tükre lesz” (Fitz, 1930, 79).

Az e-book kurzusaink vezérfonala is a Fitz-féle megállapításhoz igazodik. Abból indulunk ki, hogy a könyv fejlődésére koncentrálunk, nem a könyv informatikai teljesítőképességére. A nyomtatott és az elektronikus könyv szembeállításra zsákutca. A p-könyv közeli rokona, adott helyzetekben versenytársa az e-könyvnek. Nem egymást megsemmisítő kultúrtechnikai eszközök a különböző könyvverziók, hanem egymást kiegészítő műveltségi fundamentumok. A digitális platformon létrejött kultúra csak a hagyományos kultúra összefüggésrendszerében értelmezhető. Az elektronikus művek besorolhatók a bölcséleti univerzumba, ehhez azonban alaposan meg kell ismerni az e-könyv természetét, a digitális szöveg szellemi és fizikai tulajdonságait (Kerekes és Kiszl, 2014b).

Az új nemzedékeknek az alpművek helyenként már karaktersorozatokot jelentenek, a fiatalok jelentős része számítógépen találkozik (először) az irodalom nagy alkotásaival. Jól illusztrálja ezt a helyzetet, hogy tanév közben a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) havi sikerlistáit általában a kötelező vagy ajánlott iskolai olvasmányok vezetik, esetenként hangoskönyvként.³ Mindez nem okoz műveltségi fellazulást, a textvariációk nem címkézhetők minőségi védjegyekkel. Az e-book és formatana – irodalmilag – nem informatikai, hanem könyvészeti fejlemény. Az elektronikus könyv előképe nem a számítógép, nem a szövegszerkesztő alkalmazás, hanem az a textualitás, amely képes változni évezredekéről

³ 1. Szophoklész: Antigoné; 2. Pável István: Szex, szerelem és egyéb csacschaságok; 3. Kurán; 4. Brecht, Bertolt: Kurázs mama és gyermekei (hangoskönyv); 5. Kálnási Árpád: Debreceni civis szótár; 6. Szophoklész: Antigoné; 7. Molière: Tartuffe; 8. Jókai Mór: A kőszívű ember fiai (hangoskönyv); 9. Gárdonyi Géza: Egri csillagok (hangoskönyv); 10. Saint-Exupéry, Antoine de: A kis herceg – sorrend a MEK találati lista (<http://www.mek.oszk.hu/html/vgi/kereses/kereses.phtml?tip=siker>) alapján, mely a borítólapok előző havi letöltési gyakoriságát figyelembe véve készül.

évezredekre, évszázadokról évszázadokra vagy napjainkban, akár évtizedenként. A könyv átalakulása nem új jelenség. Az e-könyvészeti kutakodás ilyen értelemben nem más, mint az évszázadok óta művelt, de a 20. században különösen felerősödő, majd jelen századunkban – összefüggésben az információs társadalom új követelményeivel – kiteljesedő bibliográfiai tudományosság természetes folytatása. A digitális text nem egy kötött módszertanhoz, a nyomdászati képességeihez determinált kommunikáció, hanem egy változékony, sokféle alakíságot, több egymásra épült dimenziót rejtő, mediatizált publikáció.

A tananyag egyik fordulópontja az a tény, hogy a jövő könyvtárosának – de ez igaz más (bölcsész)hallgatóra is – olyan könyves világgal kell szembenéznie, amelyben a dokumentumok, legyen az szépirodalom vagy referenz munka (lexikon, enciklopédia) ingyenesen elérhetők, szabadon és korlátozás nélkül letölthetők: függetlenül az olvasó helyétől és csak az olvasó maga választotta időbeosztására építve. Ez gyökeresen más helyzet egy oktató-tudásgazdálkodó szakember számára, mint a korábbi művelődési feltételrendszer. A cél az, hogy a szabad (free) kulturális adatbázisokat – tekintve szinte tömegesnek mondható használatukat⁴ – a hallgatók alaposan megismerjék, koncentráva az előnyökre, de reálisan látva a hátrányokat is (pl. nem kritikai kiadású szöveg, online lexikonok pontatlanságai). A szakirodalom helyzete merőben más, a kurrens tartalmak tanulmányozása rendszerint térítés ellenében történhet.

Az internetet övező egyik legenda az volt, és ez részben még ma is él, hogy az emberiség írott műveltsége a hálózaton egykor teljes egészében elérhetővé válik, korlátozás nélkül, ingyenesen (*Kerekes és Kiszl*, 2014a). Ez a gondolat mélyen beivódott a társadalmi köztudatba is, egyes művelődési szektorok alapkövetelményként kezelték és kezelik ma is az értékekhez való hozzáférés térítésmentességét. Maga az e-könyv genezise is az ingyenesség mítoszához kötődik. „1971. július 4-én Michael Stern Hart egyetemi hallgató, a University of Illinois Xerox számítógépén begépelte a Függetlenségi Nyilatkozatot. Mivel a gép operátora – a levelezőrendszer összeomlásától tartva – eltanácsolta attól, hogy a mintegy 8 kilobájtnyi szöveget minden e-mail postafiókba elküldje, ezért csak a fájl letöltési címét tette közzé. Hart (aki később az elektronikus szövegek professzorává lett) ezzel nemcsak az e-könyvet találta fel, hanem a világ első, máig legismertebb e-könyvtárát is megalapította. Az önkéntesek munkájával gyarapodó

---

⁴ A MEK auditált adatai szerint 2015 novemberében a portált napi átlagban 36351 látogató kereste fel. Egész novemberben a látogatók száma 1 090 537 volt. MEK statisztika: <http://www.mek.oszk.hu/webalizer>

Project Gutenberg⁵ gyűjteménye jelenleg közel 50 ezer kötetből áll, és már magyar szekciója is van” (*Drótos*, 2015).

Michael Hart – aki talán az egyetlen, aki nem gazdagodott meg az internet nagy feltalálói közül – már az e-book kezdetekben is úgy vélekedett, hogy az e-könyvnek nem lehet más célja, mint az, hogy mindenki saját maga rendelkezhesen otthon szinte az egész világirodalommal. Megalkotta a PC (Personal Computer) mintájára a PL (Personal Library) fogalmát. Sokszor idézett kijelentése volt: „Két dolog van a világon, ami tényleg ingyenes és kimeríthetetlenül rendelkezésre áll: a levegő, amit beszívunk és a Gutenberg-projekt könyvei” (*Langer*, 2011).

Csakhoggy igaz-e ez az állítás? Igazabb, mint valaha. Könyvek százezrei érhetők el, bennük magyar nyelven is gazdag gyűjteményekkel. Az eszköz lehet bármilyen digitális gépezet: asztali PC, note-book, táblagép, telefon és természetesen e-könyv-olvasó is. Vagy extra lehetőségeket is figyelembe véve: okos (smart) televízió, okos karóra (Apple), intelligens szemüveg. Elmondható és ma már történelmi távlatból is szemlélhető, hogy a kulturális médiatárak technikai-tartalmi képességei feltételeinek biztosítására – a fogyasztói ingyenesség érdekében – a finanszírozás oldalán döntően az állam és szervezetei jelentek meg. Kormányzati vagy önkormányzati szintű intézmények kapcsolódtak be a digitális tudásmenedzsment megalkotásába, felépítésébe. Ilyen értelemben tehát közintézmények – benne a napjainkban képzendő szakemberek – menedzselik az online művelődési portálok szolgáltatásait. Jó irányba remélhetőleg: éppen ez is a tanulmányunkban leírt kurzus célkitűzése.

Textológiai és textonómiai megközelítések

Espen J. Aarseth médiafilozófus, még az e-könyvek térhódítása előtt, de már a számítógépes szöveggkultúra kibontakozása nyomán elemezte a digitális szöveg természetét. Véleménye szerint „ma, a mindennapi textualitás kettős ontológiájának (képernyő vagy papír) korában” (*Aarseth, Espen J.*, 2000, 213) két csoportra kell osztani az e-text tárgykör tanulmányozhatóságát. Ezek:

1. textonómia: a textualitás formai elemeinek tanulmányozása;
2. textológia: a text jelentésének tanulmányozástana.

Az oktatásban majdnem teljességgel csak a textonómiával foglalkozunk, és nem vállalkozunk arra, hogy a digitális szöveg tartalmi esztétikáját és hermeneutikai teljesítőképeségét vizsgáljuk. Függetlenül attól, hogy az elektronikus közlésmódok nyelvi-irodalmi elemzése, az online kom-

---

⁵ Project Gutenberg: <http://www.gutenberg.org>

munikáció hatásmechanizmusai vizsgálatának igénye gyakran felmerül a hallgatók részéről. Úgy gondoljuk, ez a tárgykör más tudományok kereteibe sorolható inkább, mint a könyvészethez.

Textonómiai alapvetésünk, hogy „a nyomdai kiadványban a sorok megtartják, hordozzák a tartalmat, de nem szervezik. Az e-book menedzseli a szöveget. Ez az újítás az, ami végtelen tartalékokkal rendelkezik. A betűk láncolatát megtöri a kép, a videó, a játék. A könyv-látásmódot felváltja a tartalom-összpontosítás, adatfókuszálás, a keresett témakör összefüggéseit feltáró dinamikus felületirányítás. A webes hivatkozások, referensz-áttételek, képi-zenei-filmes mozgások felbontják a megszokott szöveg tömböket. Élményszerűvé válik az ismeretszerzés” (*Kerekes és Kiszl, 2015, 58*). Az olvasó a lineáris, szerző irányította gondolatmenetről letérhet. Az írásképp nyomvonalhoz kötöttsége felenged. Létrejön a hipertext, az adott pályán a befogadót nem végigvezető, hanem dinamikusan orientáló gépi matéria.

Az e-könyv informatikai képességeinek túlhangsúlyozása azonban félrevezetheti a diákokat. Láttatni kell, sőt, nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy a digitális olvasás nem jelenti rögtön a fejleszést a számítástechnika kiismerhetetlen mélyvízeibe. A legegyszerűbb és legáltalánosabb e-könyv-használat nem egyéb, mint egy nyomtatott felület tükrözése egy elektronikus kijelzőre, annak érdekében, hogy az adott mű elérhetősége többszöröződjön a papírváltozathoz képest. Illetve, hogy a print szükségszerű korlátait a komputer korrigálja a könnyebb olvashatóság kedvéért. Elég itt gondolni például a betűméretek változtatásának lehetőségére (elsősorban a nagyításra), az oldalkép mobilizálására, aszerint, hogy milyen lapirányt (horizontális vagy vertikális) igénylünk, vagy milyen hátteret, esetleg mekkora sortávolságot, szövegbeosztást. Adódik azonban teljes természetességében a papír mimikri olvasás is, amikor a képfarmatumban szkennelt könyvet pontosan ugyanúgy látjuk, lapozhatjuk a képernyőn, mintha az eredeti nyomtatott példányt tartanánk a kezünkben.

Felvetődhet a nemzetközi szakirodalomban egyre gyakrabban felbukkanó terminológiának, az „e-bookology” könyvészeti elágazásnak (*Pastore, 2010*) a bevezetése a követelményrendszerbe. A még alig néhány éves, de sok zsurnalisztikai fortélyal terhelt, valójában rendkívül bonyolult és összetett digitális kultúra témakörében az e-könyvészet határainak kijelölését mindennél szükségszerűbbnek ítéljük meg. Fennáll a veszélye ugyanis annak, hogy a konvergáló műfajok fogyasztóért vívott harcában a könyvszerűség értékrendjét és tradicionális értékközvetítő szerepét a képpel, videóval dúsított, gyors-szövegekre alapozott mixek, médiahibridek, meghatározhatatlan identitású digicsomagok vehetik át. Ma mindent e-booknak

minősítenek, ami letölthető, monitoron követhető. Az oktatás során meg kell kísérelni elkülöníteni a digitális műfajokat, még akkor is, ha nyilván lesznek vitatható határvonalak. A szövegkupeckedést, tartalom-nagykereskedést, szkennelt szövegtöredékek disztribúcióját, globális portálokra csempészett textverziók offshore forgalmazását nem vonhatjuk egy megítélés alá a hagyományos könyvkultúrából szervesen kifejlődött digitális könyvszármazékokkal.

Az e-könyv mediális környezete és az „olvasó” fogalma

A kurzus egyik fő tapasztalata, hogy a hallgatók idegenkednek a bemutatott e-könyvek tanulmányozása során az olyan informatikai felületektől, amelyek egyszerűen csak tiszta szöveget nyújtanak. Márpedig természeténél fogva az e-könyv éppen ilyen digitális jelenség. A text dominálta képernyőtől-kijelzőtől való tartózkodás érthető valamelyest, hiszen a fiatalok napi informatikai élményeinek jó része nem szövegalapú, hanem inkább multimédiás meghatározottságú. A számítástechnikai eszközökhöz a hallgatók – fizikai értelemben – a stabil szövegnél mozgalmasabb tartalomprezentációt társítanak. Ennek következtében az oktatás folyamán nagy hangsúlyt kap az a digitális keretrendszer, amelybe az e-könyv szervesen beilleszkedik. Az órákon elemezzük az e-könyv-olvasás és a napi számítástechnikai rutin multimédiás elemeinek kapcsolatát. Az e-könyv nem exkluzív részegysége a napi elektronikus kínálatnak, hanem szerves hányada a digitális tartalomáradatnak. A problémát jól jelzi az a vita, amelyben olyan álláspontok ütköznek, miszerint egyáltalán olvasóról beszélünk-e még az e-könyv esetében, vagy felhasználóról (userről). Véleményünk szerint minden esetben törekedni kell arra, hogy az „olvasó” és az ahhoz kötődő érzelmi-gondolati fogalomrendszer maradjon meg a szöveg képernyős tanulmányozása esetére is, hasonlóan a hagyományos könyv kézbevevőjének eljárásához.

Ahhoz azonban, hogy az e-könyv ne a digitális kuriozitás szintjén jelenjen meg a hallgatók felfogásában, így lemaradva erről a hatékony és tömeges művelődési potenciálkihasználásról majdani, már könyvtárosi munkájuk során, szükség van a szöveges tartalom környezetének rövid bemutatására. Egy közelmúltban megjelent e-learning alapvetés (*Molnár*, 2014) keretrendszerét használva, az alábbiak szerinti csoportosításban érintjük (leginkább a közösségi web kategóriáit alkalmazva) a szöveges tartalomelágazások megjelenési formáit, jelezve, hogy általában kevert műfajú portálokról beszélhetünk, hiszen szöveges információ mindegyikben előfordul, alkalmi, illetve rögzültni látszó kombinációk formai gazdagságában:

- Szöveges információ dominálta infoaktivitás: twitter, blog, e-mail, fórumok, levelezőlisták, posztolás, szövegmegosztás.
- Képi információ, képmegosztó oldalak szövegelemei, könyves vonatkozású anyaga, pl. könyvborítók, könyvillusztrációk, könyvcímlapok gyűjteményei: Pinterest, Instagram, Flickr.
- Hangalapú információ: podcast, Skype, Deezer, Spotify, hangoskönyvelérhetőségek, művészi regényfeldolgozások, irodalmi anyagok megzenésített változatai.
- Videós információ: YouTube, Vimeo, videós könyvismertetések, könyv-trailer, szerzői interjúk videomegosztókon, online irodalmi folyóiratokban.
- Oktatási, tanulási megosztóportálok: webinariumok, iTunes U, SlideShare, infografikák, animációk.

Közösségi olvasás, társolvasás

A hagyományos könyvkölcsönzés, de akár az e-könyv szolgáltatása is, teljes könyvművekre vonatkozik. Ritka esetekben előfordulhat könyvrészek külön kimentése és szolgáltatása is, de ez nem tekinthető általános megközelítésnek. Az e-könyv-olvasó eszközök terjedése és technikai tökéletesedése, valamint a közösségi oldalak (pl. Facebook) népszerűvé válása azonban kibontakoztatta az e-könyvek elemeinek cseréjét, megosztását is.

A magyarul társolvasásnak nevezhető globális együttolvasás elfogadott angol elnevezése social reading. A nálunk furcsán hangzó kifejezés nem jelent mást, mint azt, hogy az adott mű olvasása közben az olvasó megjegyzéseket fűz a tartalomhoz, érdekesnek vagy fontosnak tartott mondatokhoz. Ezek a kommentek az e-könyv kereskedelmi hálózatában lévő egyének, csoportok számára követhetők. (Az Amazon ügyfelei így csak az Amazon-kommenteket látják, a Kobo olvasói csak a Koboét.) A megosztási lehetőség következtében nem egyedül olvas a műélvező, hanem folyamatosan figyelemmel kísérheti olvasótársai reagálását az adott részhez. További fejlesztés, és itt már kilép az olvasó a könyves szolgáltatója hálózatából, hogy kijelöléseit (mintha papíron filctollal kihúznánk egyes részleteket) és megjegyzéseit nemcsak az olvasó közössége számára teheti elérhetővé, hanem a Facebook és más közösségi oldalán is. Újabb megosztási kreáció, és ez már érinti magának a műnek az olvasását is, hogy az e-readeren (szürke háttérben) láthatóvá válik, hogy az éppen szem előtt levő fejezetet hányan jelölték ki. Nemcsak egy szűk körben, hanem a könyvterjesztő (pl. Amazon) összes megvásárolt példányát véve alapul. Ez úgy képzelhető el, mintha a földkerekség minden szegletében található olvasók egyszerre lapoznák és jegyzetelnék az adott művet, úgy, hogy ezenköz-

ben érzékelik egymás cselekvő olvasási folyamatát. Ebben az összefüggésben óhatatlanul eltérül az olvasó a saját véleményalkotástól, végzetszerűen befolyása alá kerül a mondatok mögül előtűnő kedveltséget jelző számoknak. Az olvasó nem marad egyedül a művel. Sérül a mű üzenete is, hiszen a szerző a mű megírásakor olyan olvasóra épített, aki az olvasás folyamatában a tartalom hatása alá kerül, nem pedig a tartalomkommentátorok hátlójában vergődik. Nagy a kísértés, hogy az olvasó, illetve ez esetben az olvasójelölt, ne a könyvvel magával kezdje a művel való ismerkedést, hanem a menürendszerben szolgáltatott kiemelt mondatokkal, vagy a kapcsolódó kommentekkel, és mindezek értékelése alapján fog bele, ha egyáltalán belefog, a konkrét szöveg elsajátításához. Tegyük hozzá, az opció kikapcsolható. A társolvasást az alábbiak szerint kategorizálhatjuk.

A megosztás fajtái:

- közösségi oldalon keresztül, pl. Facebook, Twitter, LinkedIn, Google+
- képmegosztó oldalon keresztül illusztrációk, fotók, táblázatok kihelyezése, pl. Pinterest, Flickr, Tumblr
- könyvterjesztői rendszeren belüli kihelyezés, pl. Amazon, Kobo
- e-mail közlés.

A megosztás típusai:

- könyvrészlet kiemelése, esetleg idézetként történő terjesztése
- az olvasott műhöz fűzött tartalmi bejegyzések, értelmező jegyzetek szétküldése
- az olvasott műhöz való érzelmi viszonyulások közlése, terjesztése
- könyvkritika, elemzés közlése.

Néhány jellemző adat a magyar e-könyv-olvasásról

A magyar kereskedelmi könyvforgalom adatait a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése (MKKE) teszi közzé. „A nem papíralapú könyvek 2014-es könyvpiaci forgalma 922 530 000 Ft-ot, 2,08 százalékos piaci részesedést jelent. Az elmúlt két évben a kérdőívünkben különválasztottuk a hagyományos, papíralapú könyvek forgalmát a más fizikai adathordozókon megjelenő könyvektől, a CD-ktől és az e-könyvektől. Az adatközlő kiadói műhelyek azonban az esetek többségében nem különítették el az e-könyveket a lemezen kiadottaktól, és sok esetben a hangoskönyvektől sem. Így csupán megbecsülni tudjuk, hogy az e-könyvek az összpiaci forgalom 1 százalékát sem érték el az elmúlt esztendőben” – áll a 2014-es jelentésben (*Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése*).

Ennek az adatnak jelentősen ellentmond egy másik megközelítés. Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) reszort-munkatársa nyilatkozata (Dombi, 2013) szerint már 2012-ben is a kiadott ISBN-számok egyharmada elektronikus kiadványra vonatkozott. Ezek szerint a magyar könyvtermés jelentős része már digitális alapokon nyugszik, még azzal a megszorítással is, hogy ez nem tükröződik a kereskedelmi forgalomban. Ennek oka, hogy az e-kiadványok kereskedelmi naplózása nem pontos és mindenre kiterjedő. Elég, ha arra gondolunk, hogy a magyar ISBN-számmal kiadott e-könyvek jelentős részét a globális könyvkereskedők (Amazon, Apple iTunes, Google Play) adják el. Ez a forgalom így nem szerepel a magyar statisztikákban.

A fellelhető becslések és a nemzetközi adatok számai alapján mégis azt kell mondanunk: a kereskedelmi tényektől függetlenül az e-könyvek olvasása Magyarországon népszerű, egyáltalán nem túlzás azt állítani, hogy a teljes olvasás arányait tekintve az e-könyvek hányada már eléri a 25–30 százalékot. Egyes szegmensekben még magasabb az arány, például a tudományos irodalomban vagy keresett témákban, műfajokban, mint például a fiction kategóriában a fantasy regények.

A valós képet az határozza meg, hogy a könyvtári használat (valójában ingyenes letöltés) az e-könyv esetében messze meghaladja a könyvforgalmazói könyvszolgáltatást. Tulajdonképp kimondhatjuk: a magyar klaszikus irodalom java (12 ezer kötet) a Magyar Elektronikus Könyvtárból (MEK) elérhető, szabadon letölthető. Ugyanez igaz a kortárs könyvtermésre is: a Digitális Irodalmi Akadémia (DIA) a 20. századi szépirodalom jó részét kínálja ingyenesen. A magyar kultúra írott értékei egy kattintásra rendelkezésre állnak az érdeklődő olvasók számára.

Ezen túl sok olyan nonprofit könyves projekt működik, sőt, egyre újabban jelennek meg, amelyek egy adott kör érdeklődését elégítik ki. Szívonatosan, értékfelfedező mentalitással, értékőrző alapossággal és szakmaisággal. Csak néhány alaptípust említve: online magángyűjtemények, életmű-könyvapplikációk, könyvtárak részállományainak szabad letöltésű alkalmazásai a meghatározó három hálózati áruházban (Google Play, Apple iTunes, Microsoft Store), valamint a globális free könyvtári adatbázisok magyar állománya. Kiegészül a kínálat – váratlan helyről – a hazai és a nemzetközi kereskedelmi könyváruházak ingyenesen elérhető magyar nyelvű e-bookjaival. A pozitív fejlemények mellett szólni kell a sajnálatos kalózkodalak meglétéről, állandó megújulásáról is. Ezek az illegális könyvanyagokkal (önmagában egyszerűen könyvnek nem nevezhetők az itt fellelhető szkennelések, töredékes print-klónok) operáló oldalak a jogellenességük mellett abban is kárt okoznak, hogy a művek maguk legtöbb eset-

ben nem egyeznek meg az eredeti szöveggel. Sok esetben kimaradnak oldalak, gyakran a könyv alapvető kellékei hiányoznak, mint tartalomjegyzék, impresszum, oldalszámozás, jegyzetek, függelékek.

Szakértői becslésekből kiindulva a feketeforgalom jócskán meghaladja a legális könyvforgalmazás mértékét. Egy nagyszabású nemzetközi felmérés (*Wischenbart*, 2013, 97) szerint a legális tízszerese, azaz legalább 40 ezer mű érhető el kalózkodakról. Egy hazai e-könyv olvasó szakblog még magasabbra teszi ezt a számot, és 50-60 ezerre becsüli az illegálisan letölthető könyvcímek mennyiségét (*Dworkyll*, 2012).

Mindezen adatok értelmezése után arra irányítjuk a figyelmet, hogy a hazai, illetve határon túli magyar bölcsészeknek, oktatóknak, könyvtárosoknak olyan kulturális háttér áll a rendelkezésére, amelynek a kihasználása alapvető tanítási-nevelési feladat.

Könyvtári e-könyv-kölcsönzés

A könyvtárak természetes módon rá vannak kényszerülve az e-környezet követelte fejlődésre. Az anyagi lehetőségek néha méltatlan szűkítésének keretei között is, de igyekeznek megfelelni a digitalizáció kihívásainak. Elég csak az elektronikus katalógusokra gondolni, vagy a kölcsönzés teljes gépesítésére. Ki kell emelni, hogy a tudományos folyóiratok globalitás vezérelte hálózatra kerülése nyomán a könyvtárak vitték a vezető szerepet a digitalizált periodikák szolgáltatásának megteremtésében. A virtuális szaktudományos publikációk keresetőségének biztosítása, a tanulmányok indexálása, egyáltalán az elérhetősége szinte kizárólag a szak- és felsőoktatási könyvtárak rendszerén keresztül történik. Az e-könyv könyvtári fejlődése azonban – eltérően a folyóiratoktól – nem egyenes ívű sikerprocesszus. Elsősorban azért, mert az e-könyvek szerzői jogi kérdései nehezen voltak tisztázhatók, tekintettel az országhatárokat nem figyelembe vevő terjesztésre, valamint a kalózletöltések irtatlan és kezelhetetlen problémakörére. A kiadók egyszerűen nem adták el a könyveiket a könyvtáraknak, attól tartva, hogy a könyvtáraknak nem áll rendelkezésére olyan informatikai védelmi rendszer, amely megakadályozná a művek illegális másolását. Ezt végül a nagy angol nyelvű országokban, később Európa jelentős részén úgy oldották meg, hogy a kiadó és a könyvtár közé beépült egy független kölcsönzési szolgáltató, amely vállalkozás képes biztosítani a mű védelmét. Magyarországon jelenleg az OSZK ELDORADO (Elektronikus Dokumentumküldés Országos Rendszere, Adatbázisa és Dokumentumtára) programja⁶ keretében folyik az e-könyv-kölcsönzés hazai rendszerének kísérleti előkészítése.

⁶ OSZK ELDORADO: <http://www.oszk.hu/eldorado>

A könyvtári e-book-kölcsönzés kurrens művek, kortárs sikerkönyvek esetében nehezen valósítható meg az alábbi nehézségek következtében:

- Az elektronikus példány jelentősen olcsóbb, mint a nyomtatott, így könnyen dönt az érdeklődő a vásárlás mellett a kölcsönzés procedúrája helyett.
- A megvásárolható könyvek – kiadótól függően – 10–20 százalékába ingyenesen beleolvashat a vásárolni szándékozó. Ez sok esetben elegendő egy tájékozódó, kíváncsiskodó vásárló számára.
- A könyvkereskedők nagy szélességű tartalom-keresztmetszetben, jelentős mennyiségben kínálnak kereskedelmi portáljukon szabad hozzáférést, azaz ingyenes könyveket.
- A hazai és a globális könyváruházak kuponrendszereket építettek ki. Egy kis értékű vásárláshoz is sokféle kupont csatolnak, amely különböző szolgáltatások igénybevételére jogosít. Ez a forma az off-line könyvkereskedelemben is ismert és használatos, azonban igazán a virtuális könyvforgalmazásban hatékony, hiszen a kupon beváltása egyszerű, nem igényel tárolási nyűgöt, mozgást.
- A globális könyves portálok, elsősorban az Amazon, előfizetési könyvhozzáférést kínál. Meghatározott havi díj fejében egymilliót is meghaladó könyvvállományában – benne a legfrissebb sikerkönyvekkel – válthat az előfizető, más médiumok free letöltési lehetősége mellett (film, tévé, sorozatok, zene).
- Torrent oldalak a könyvet megjelenése után – sok esetben akár előtte is – néhány nappal már elérhetővé teszik, így a keresett mű ingyenesen megszerezhető, továbbítható.
- Az olvasók nehezen igazodnak el a két alapvető e-reading fájlformátum (ePub, illetve az Amazon által használt, gyakran egyszerűen Kindle-nek nevezett „.azw” kiterjesztés, korábban mobi) használatának különbözőségében.
- Az e-könyvek tárolásának logikája szokatlan, eltér az egyébként rutinszerű file alapú mentéstől. A lényeg az, hogy a globális könyvkereskedők szinte kizárólag, a hazaiak is már nagy részben, a felhő alapú (cloud) tartalommentést részesítik előnyben. Annak érdekében, hogy az adott mű egyrészt ne semmisüljön meg, ha az olvasó gépében károsodás lép fel; illetve azért, hogy az adott könyv az olvasó minden eszközére (pl. mobiltelefon, e-reader, tablet, note-book, asztali PC) letölthető legyen attól függően, hogy éppen melyik gépezet van használatban. A tartalomfeldolgozás szinkronizálható, tehát ahol abbahagyta az olvasó az egyik instrumentumon, ott folytatja a másikon, természetesen az összes jegyzettel, kijelöléssel együtt.

A magyar könyvtárak e-book aktivitásának két fő irányát különböztethetjük meg (*Moldován, 2012*):

1. Megőrzés, archiválás

Az egyre nagyobb szerepet játszó e-könyvek, elektronikus dokumentumok megőrzése miatt fontos a könyvtárak szerepvállalását megőrizni ezen a területen, kiemelten a nemzeti könyvtárat.

2. Kölcsönzés, terjesztés

Elengedhetetlen, hogy az e-könyvek terjesztésében továbbra is megmaradjon a kölcsönzés lehetősége, amelyet eddig jobbra a könyvtárak valósítottak meg. Akiknek nincs kellő anyagi lehetőségük, esetleg alkalmas eszközük az e-könyvek megvásárlására, olvasására, azok ezt a könyvtárakon keresztül megtehessek, úgy, ahogy a nyomtatott irodalom terjesztésében is a könyvtárak fontos szerepet töltenek már be néhány évszázada.

A hallgatók számára az egyik legfontosabb alaptudás, és ezt kell továbbadniuk is, hogy a digitális világban a könyvtár fogalom nem fedi a nyomtatott korszakra vonatkozó bibliotéka determinációit. A névhasználat sokszor egyenesen megtévesztő lehet, vagy nem ad pontos képet arról, milyen tevékenységet is fed a funkcionáló terminus:

- MEK.⁷ Az intézmény legfőbb sajátága, hogy döntően eltér a megszokott fundamentumoktól, hiszen nem kölcsönöz, hanem szabadon szolgáltatja az állományában lévő műveket. Mi több, éppen arra sarkallja az olvasót, hogy ne visszavigye a könyvtárba a dokumentumot, mint ez a nyomtatott rendszerben elvárás lenne, hanem maga a letöltést végző adja tovább az írásművet, terjessze, ossza meg a tartalmat.
- Project Gutenberg. A legnagyobb szabad hozzáférésű könyvatadtbázis, alapvetően angol nyelvű, de jelentős a magyar tartalom is. A tevékenység „projekt” címezése nem utal a valóságos könyvszolgáltatási logisztikára, tehát arra, hogy minden mű letöltése ingyenes. A Gutenberg névelem is inkább a nyomtatott rendszerek felé mutat.
- DIA.⁸ A még le nem járt szerzői jogú kortárs magyar művek szabad adatbázisa. Szinte a teljes 20. és 21. századi értékes magyar irodalom szabadon elérhető a virtuális gyűjteményből.

Használatosak még – több más mellett – az adattár, archívum, digitális könyvtár, e-gyűjtemény, Hungaricana, Europeana kifejezések. Minden esetben külön meg kell vizsgálni, hogy az intézménynév valójában milyen elektronikus könyvaktivásra vonatkozik.

---

⁷ Magyar Elektronikus Könyvtár: www.mek.oszk.hu

⁸ Digitális Irodalmi Akadémia: www.dia.hu

Itt teszünk arról említést, hogy különböző digitális könyvespolc szoftverek segíthetik az olvasót, egyrészt a rendszerezésben, másrészt a nyomtatott könyvekhez köthető hagyományok megélésében. A legismertebbek a Calibre⁹ és az Adobe Digital Editions.¹⁰ Ezek az e-könyv-olvasó eszközökhez képest természetesen nagyobb képernyőméretekkel rendelkező alkalmazások lehetővé teszik a digitális könyvtárak rendszerezését, egy tekintetre átláthatóan prezentálják színes borítóikkal az adott témakör vagy szerző szerinti keresés eredményét, csakúgy mint egy valószínű könyvtár esetén. A Calibre külön előnye, és talán ebben rejlik egyre kiteljesedő népszerűsége, hogy átjárhatóságot biztosít a különböző szövegfórmátumok között. Tehát bármilyen szövegfórmátumból készít olyant, amelyet az olvasó igényel. Gyakori, hogy valaki csak a pdf-et szereti, mert azt szokta meg, vagy éppen HTML-ben kedveli az olvasást, Word helyett. A Calibre konvertálja a műveket a kért platformra.

Az e-könyves kurzus tematikája

Eddig ismertetett alapelveink nyomán alakítottuk ki a kurzus tematikáját, melynek során az alábbi koncepcionális megoldásokra törekedtünk:

- Az e-book-jelenség alapösszetevőinek teljességét bemutatni, beleértve az eszköztechnikai, könyvészeti, jogi, gazdasági, kereskedelmi, informatikai vonatkozásokat.
- Minél több gyakorlati művelet elvégzése: vásárolni (kisebb és globális portálokról), letölteni, kölcsönözni e-könyvet, illetve az e-könyv olvasásának rutinját (szövegelemek változtatása, jegyzet beillesztése, kihangosítás, lábjegyzet kezelése, médiaelemek kezelése stb.) gyakorolni.
- Az e-könyv eszközsemlegességét és platformfüggetlenségét folyamatosan hangsúlyozni, megértetni.

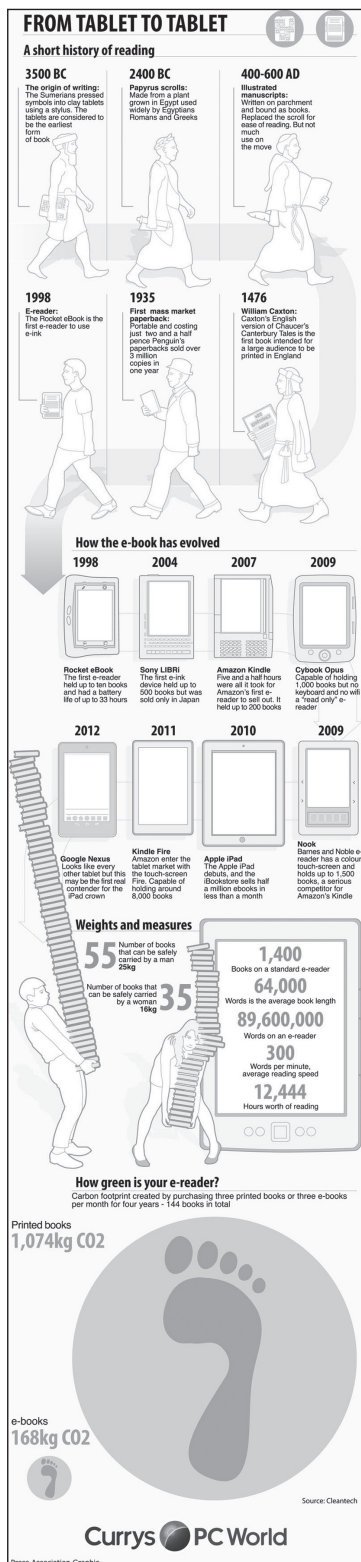
Az oktatás szemináriumi keretei:

- A tanórák 90 percesek. Ennyi idő feltétlen szükséges ahhoz, hogy egy téma feldolgozásra kerüljön úgy, hogy a diákok kezében technikai eszközök is vannak, amelyekkel feladatokat kell megoldani.
- Az órák Power Point diaképes prezentációk kíséretében, projektorral zajlanak, hangsúlyozva, hogy a részletes áttekintés szöveges alapon rendelkezésre áll nyomtatva és elektronikusan is. A diasort a hallgatók az utolsó órán áttölthetik saját hordozóra. Az oktató meghatározza, hogy a diasort kizárólag tanulási segédanyagként használhatják a hallgatók, nem tölthetik fel megosztó portálokra, egymás között sem cserélhetik.

---

⁹ Calibre: <http://calibre-ebook.com>

¹⁰ Adobe Digital Editions: <http://www.adobe.com/hu/products/digital-editions/download.html>

(Öt év alatt csak egyszer sértették meg ezt a megállapodást, egy különösen kurrens téma – Google Books – került fel a SlideShare megosztó portálra.)

- Az adott témakörben az aktualitások kiemelésével és bemutatásával kezdjük a foglalkozást. A napról napra változó ismeretkörök mellett a viszonylag állandónak mondható elméleti alapot a hallgatók részletesen megtalálhatják a – Nemzeti Kulturális Alap (NKA) támogatásával készült – monográfiában: Kerkes Pál, Kiszl Péter és Takács Dániel: *E-könyvészet*. A digitális könyvkultúra alapvonásai. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2013.¹¹
- Célunk a szemléltetés elsődlegessége, ne alakuljon ki a hallgatók körében az a vélemény, hogy a kurzus valójában egy irodalmi felolvasóest vagy éppen szövegelemző filológiai szeminárium, így alapvetően törekszünk digitálisan elérhető és bemutatható médiaműfajokkal segíteni a megértést: videointerjúk, infografikák (1. ábra), kereskedelmi reklámklippek, marketingfotók (2. ábra), podcastok, hanganyagok, filmrészletek, könyvapplikációk médiaelemei is terítékre kerülnek.

1. ábra. A *From tablet to tablet* című infografika. Forrás: <http://ebookfriendly.com/wp-content/uploads/2014/05/A-long-history-of-reading-infographic.jpg>

¹¹ A Centrál Kávéházban 2014. február 27-én tartott könyvbemutatóra készített, a téma gyorsan áttekinthető összefoglalását nyújtó infografika is eredményesen használható az oktatásban: http://lis.elte.hu/KONYVTAR/e-konyveszet/infografika_e-konyveszet.pdf

2. ábra. Részlet a Kindle e-könyv olvasó promóciós fotóiból.
 Forrás: http://www.amazon.com/dp/B00IOY8XWQ/ref=fs_kv

A félévben tárgyalt témakörök:

1. A könyv mint fejlődéstörténeti objektum: Gutenberg-galaxisból Googletenberg univerzum
2. E-book alapadatok: eszköz, tartalom, olvasás számokban
3. Az e-könyv fogalma, e-könyves új terminológiák. Az EU és a World Wide Web Consortium e-könyves aktivitása
4. Az e-könyv és olvasója: antropológia, olvasási tempó, intertextualitás, hipertextualitás
5. Az e-könyv története: Memex, Xanadu, Dynabook, avantgárd könyvtörekvések, Project Gutenberg
6. E-könyvek ingyenes lelőhelyei, a tartalom szabad elérése: MEK, Digitális Tankönyvtár, DIA, Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet (MaNDA), Europeana, Európai Digitális Könyvtár, Project Gutenberg, Open Library, World Digital Library
7. Térítéses elektronikus könyvek: hogyan és kitől vásárolható?
8. Új kiadói és terjesztői e-könyv-konstrukciók. Self-publishing, start-up modellek és az e-könyv, az antikvár e-könyv
9. Könyvkölcsönzés e-módra: szöveglízing, textbérlet, social reading
10. Szövegplatformok (formátumok) az e-könyvhöz
11. Az e-könyv és a szerzői jog: a DRM (Digital Right Management) alternatívái, a Creative Commons (CC)
12. Az e-könyv-olvasó jellemzői, a piacvezető berendezések
13. Az e-könyv határterületei
14. Az e-bibliofília kezdetei.

A képzés szakirodalma és technikai feltételei

Az egész témakör teljesen új, ezért nagyon fontos, hogy folyamatosan aktualizált, hazai és nemzetközi szakirodalmat adjunk a hallgatók kezébe, azonban a téma jellegéből fakadóan elengedhetetlen, hogy ne csak szöveges ismeretforrásokat jelöljünk meg, hiszen nincs igazán tapasztalata a kurzus résztvevőinek az e-könyves világ helyszíneiről, eszközeiről, kommunikációs pontjairól. A szakirodalmi ajánlásokba így bekerültek a már említett infografikák, animációk, podcastok, és számos videó a könnyen hozzáférhető és a hallgatók által gyakran használt YouTube portálról.¹²

Mint a tananyagból is látszik, rendkívül eszköz- és szemléltetésigényes kurzusról van szó. Ez a feltétel komoly problémákat okoz, függetlenül attól, hogy az ELTE BTK könyvtárosképző intézetének oktatótermei jól felszereltek. A legérzékenyebb technikai kérdés – kurzusról kurzusra fi-

---

¹² „E-book” keresésre adott találatok a YouTube csatornán: https://www.youtube.com/results?search_query=e+book

nomodtak a módszerek a megfelelő tapasztalatok birtokában – az e-könyv-olvasó eszközök használatának megszervezése, felügyelete. Először felmerült, hogy nem is szabad kézbe adni az eszközöket, csak tanári szemléltetéssel érdemes oktatni. Ugyanis ezek az e-könyv-olvasók érzékeny szerkezetek, a gyakorolgatást, próbálkozást nem jól tűrik. További gond, hogy az eszköz közvetlenül dedikált a birtokosához, egy ügyetlen gombnyomásra komoly összegű rendelőst lehet azonnal indukálni. Az iPad kivetítése is nehézségekbe ütközik, a többnyire stabilan elhelyezett, akár nem is elérhető projektorhoz való csatlakoztatást nem könnyű megszervezni. Nélkülözhetetlen a jó hangkártya és az élvezhető minőségű hangfalak. A hálózati kapcsolat gyorsasága megoldott, azonban az e-könyv-olvasónak az egyetemi wifihálózattal való kompatibilitása nem sikerült: a rendszerek nem működtek együtt. A 3G-s iPadnál ez kisebb probléma, ugyanakkor több e-könyv csak wifihálózathoz csatlakoztatható, az eszköz nem fogadja el a letöltéshez a szokásos mobilkonnekciót. Ez is egy megoldást igénylő sajátosság: csak wifihálózat esetén olvasható vagy tölthető le néhány könyv, többnyire könyvapplikáció, tekintettel a folyamatosan mozgó nagy adatmennyiségre.

Az e-könyv-olvasó eszközöket az oktatáshoz megfelelő számban az egyetem biztosította, ezt egészítette ki a kurzusvezető saját e-book-eszköz gyűjteménye, amely kiterjed olyan régi e-book-eszközökre is, amelyek ma már nincsenek forgalomban. Ennek segítségével lehet kipróbálni a globális eszközökön kívül (pl. Kobo, Kindle, Nook, Sony) Magyarországon forgalomba hozott, úgynevezett e-book-klónokat (pl. Koobe, Hanvon). Teljesítőképességük és használhatóságuk érdekes összehasonlításokat ad az ismert gépek tulajdonságaival. A vásárlás kipróbálásához, a kereskedelmi aktusban való digitális részvételhez regisztráció szükséges az adott globális vagy magyar portálon. Ezt az oktató regisztrációján keresztül bonyolítjuk. Kereskedelmi forgalomban való letöltéshez éppen akciósan (ingyenesen) elérhető könyveket választunk. (Mennyire szükséges a konkrét tapasztalat az e-könyv-vásárlás menetéről, azt talán szemléltetheti egy anekdotikus megjegyzés: az egyik hallgató az óra végén külön megjegyezte négy szemközt a tanárnak, itt tudta meg azt a tényt, e-könyvet vásárolni is lehet, nem csak „szerezni”...)

Nagy segítséget jelentett az oktatásban, és egyben jól mutatja a trendeket: a kurzus kezdetekor a hallgatóknak egyáltalán nem volt e-book-eszközük, míg a jelen helyzetben (tehát négy-öt év elteltével) a résztvevők legalább fele már saját e-könyv-olvasóval érkezik az órára. Egyre többen használhatják így a saját gépezetüket, nincs idővesztés a különböző technikai beállítások, géplefagyások vagy az egyszerű használati rutinok oktatása miatt.

A számonkérés

A kurzuslezáró vizsga elméleti és gyakorlati elemekből áll: az elméleti részben a tételben meghatározott tananyagról ad számot a diák, ezt követően – felkészülési idő nélkül – kap egy gyakorlati e-könyves gépi feladatot, lehetőleg a húzott tétel témájához kapcsolódóan. Gyakorlati feladataink alaptípusai:

- könyvletöltés ingyenes állományokból adott platformra, adott tárhelyre;
- könyvletöltés fizetős portálokról adott platformra, adott tárhelyre;
- könyvletöltés kábeles kapcsolattal vagy hálózaton keresztül;
- online olvasóplatformok használata, ismerete;
- e-könyv-olvasón lévő szöveg kezelése, operációja;
- könyvapplikáció kezelése;
- eligazodás a magyar ingyenes állományokban;
- globális ingyenes könyvportálok bemutatása;
- jubiléum szerző vagy mű, illetve frissen lejárt szerzői jogú, tehát szabad letöltésűvé váló szerzői életmű egy könyvének megtalálása, feldolgozása.

3. ábra. Pillanatképek az e-könyv-letöltési versenyről.

Forrás: <https://plus.google.com/photos/110438508107919707009/albums/6071629466182468433>

A számonkérés egyik – óráról órára megismételt legnépszerűbb – játékos formája a könyvletöltési verseny, melyről bővebben is szólunk. Lényege, hogy a tanár megad egy könyvcímet, amely alapján az érintett dokumentumot a lehető leggyorsabban le kell tölteni. A feladat akkor tekinthető befejezettnek, ha a résztvevő az e-könyv első sorát felolvassa. A feladat kombinálható: versenyezhetnek letöltési módok, szövegplatformok, magyar és globális portálok. A könyvletöltési verseny egy lehetséges forgatókönyvről részletesen beszámoltunk (Kerekes, 2015) egy közelmúltbeli szakmai rendezvényünk kapcsán (3. ábra). A 2014-ben kilencedik alkalommal lebonyolított Országos Könyvtári Napok keretében, az Okos könyvtár programsorozathoz kapcsolódva az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézete 2014. október 15-én *E-könyv, e-olvasás* címmel szervezett szakmai napot.¹³ A Nemzeti Hírközlési és Informatikai Tanács (NHIT) által támogatott rendezvény az Informatikai és Könyvtári Szövetség (IKSZ), valamint a Magyar Könyvtárosok Egyesületének (MKE) együttműködésével valósult meg. A szakmai nap célja kettős volt. A *Vele vagy nélküle? Pro és kontra az e-könyvről* délelőtti kerekasztal-beszélgetésbe meghívott vendégeinket (Békés Márton történész, szerkesztő; Dippold Péter, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárának igazgatója; Fodor János, az ELTE BTK KITI adjunktusa; Káldos János, az Országos Széchényi Könyvtár általános főigazgató-helyettese, különgyűjteményi igazgatója; Molnár József, a PC World főszerkesztője; Sándor Júlia, az ELTE Eötvös Kiadó projektvezetője) arra kértük, hogy osszák meg velünk az e-könyv-kultúrával, az e-könyv-olvasás elterjedésével és hatásaival kapcsolatos véleményüket (a dőlt betűs szövegben ezekből válogattunk). A *Kapcsold be magad!* délutáni interaktív bemutatók (Akadémiai Kiadó, Wolters Kluwer Kft., e-Könyv Magyarország Kft., ELTE Eötvös Kiadó, Multimediaplaza, Typotex Kiadó) keretében pedig az érdeklődők széles körének, különböző korú és élethelyzetű társadalmi csoportoknak kívántunk lehetőséget adni az e-könyvekkel, e-book-olvasókkal való megismerkedésre (Boda Köntös, 2014).

Békés Márton állásponjtja, hogy az e-könyvek előnyös tulajdonságainak számbavételekor felsorolt szempontokon túlmutatnak azok az értékek, amelyeket kizárólag a nyomtatott könyvek képesek közvetíteni. Véleményét alátámasztandó egy, a családja által őrzött, az első világháború idején megjelent, kéz-

¹³ A szakmai napon készült fotók és videó az alábbi webcímeken tekinthetők meg: Fotók: <https://plus.google.com/photos/110438508107919707009/albums/6071629466182468433> Videó: <http://www.youtube.com/watch?v=iEuHH-umoZY&feature=youtu.be> Beszámoló az ELTE BTK KITI blogján: <http://elte-lis.blogspot.hu/2014/10/elo-eleven-mu-veltsegert-siker-es-szakmai.html>

írással bejegyzésekkel ellátott kötetet mutatott be, mely súlyos történelmi eseményekről és emberi sorsokról tanúskodik. Az egykori események mementójává vált könyv és a benne fennmaradt feljegyzések olyan fontos kulturális és emberi értékeket képviselnek, amelyek átörökítésére az e-book képtelen. Az e-book elterjedését digitális utópizmusnak tartja, melyet kizárólag az egész világ digitális behálózására törekvő nagyvállalatok piaci érdekei diktálnak, erőltetnek a felhasználókra. További ellenérvként említette Békés Márton, hogy a készülékek használata nem demokratikus, az e-könyvet olvasó emberek pedig sohasem fognak valódi közösséget alkotni.

Molnár József véleménye, hosszú távon viszont valószínű, hogy az e-könyvek leginkább a táblagépeken és a mobiltelefonokon fognak terjedni, mert ezek a készülékek már szorosan hozzátartoznak az emberek hétköznapijához. A vásárlás és a döntés az olvasókon múlik. Meglátása szerint a nyomtatott és a digitális formában elérhető tartalmak nem kizorítják, hanem kiegészítik egymást, hiszen – igazodva a különböző olvasói igényekhez – a PC World magazinnak is létezik online és nyomtatott változata egyaránt. A szerzők, a kiadók által közvetíteni kívánt üzenet mindkét formában eljut a címzettekhez. A digitális formátum melletti további érvként említette a külföldön megjelenő, de Magyarországon könyvkereskedelmi forgalomban nem kapható könyvek e-könyvként történő könnyű elérését. A könyvkiadással kapcsolatban pedig úgy látta, hogy a manapság terjedőben lévő self-publishing megoldásoknak köszönhetően a szerzők jóval egyszerűbben és gyorsabban jelentethetik meg írásaikat e-könyvformátumban, viszont ez továbbra sem csökkenti a kiadók fontosságát a formailag és tartalmilag igényes kiadványok megjelentetésében. A kiadók szerepét az előbbieken túl leginkább abban látta, hogy az interneten korlátozás nélkül megjelenő szerzői kiadások közül a kiadók képesek kiemelni és felhívni az olvasók figyelmét a valódi kulturális értékekkel bíró alkotásokra.

Káldos János elmondta, hogy munkája során számtalan – Békés Mártonéhoz hasonló – régi könyvvel találkozik, melyekhez kivétel nélkül emberi sorsok kapcsolódnak, mégis úgy látja, a könyv nem univerzális történelmi emlékező eszköz, hiszen a szóbeliség világából a könyv sem képes megőrizni semmit. Egy meghatározó olvasmányélményére utalt, Raymond Kurzweil A szingularitás küszöbén című könyvére, melyben a szerző meggyőző érvekkel bizonyítja, hogy a technológia tulajdonképpen az emberi evolúciót kiegészítő eszköz. Az emberi fejlődés következő lépése a technológiával való összeérés. A 21. század embere ezt a paradigmaváltást éli meg napjainkban. A legfontosabb kérdés pedig az – ahogy az idézett műben is olvasható –, hogy képesek vagyunk-e megőrizni mindazt, amit elődeinktől örököltünk. A globálisan technologizálódó világban a társadalmi emlékezet átörökítése, hogy megőrizzük a szóbeliség és az írásbeliség, a magunk és a társadalom emlékeit, rendkívül nehéz feladat. Az idén 20

éves Magyar Elektronikus Könyvtár számára mindez szintén komoly kibívtást jelent. A digitális tartalmak elérését és használatát lehetővé tevő készülékekkel kapcsolatban – Molnár Józseffel egyetértve – úgy gondolja, hogy a jövő az univerzális eszközké, melyek minden eddigi és jövőbeli funkciót egyesítenek magukban.

Dippold Péter szerint látnunk kell, hogy az e-könyvek és a multifunkciós készülékek csupáncsak egy kis szegmensét jelentik azoknak a generális társadalmi változásoknak, amelyek előtt állunk. Az e-bookok és egyéb eszközök megjelenésével nemhogy szegényedne a világ, hanem gazdagodik. Meggyőződése, hogy ebben a folyamatban ugyanaz játszódik le, mint a különböző médiumváltásoknak az időszakában, amikor a film bejövételével sokan a színház végét jósolták, vagy amikor a fotó megjelenésében sokak a képzőművészet, illetve a festészet végnapjait látták. Mégsem így alakult, megmaradt valamennyi. Vélhetően megmarad a könyv is, az e-könyv pedig egy alternatív lehetőség lesz. Az e-könyvek könyvtári kölcsönözhetőségével kapcsolatban megjegyezte, hogy elterjedt és minden területre érvényes modell hiányában még sok a megválaszolatlan kérdés. A könyvtárak és a kiadók nem feltétlen állnak egy oldalon e téren, viszont emlékeztetett rá, hogy a különböző adatbázis-szolgáltatók kínálatában már jelenleg is hatalmas mennyiségű e-könyvet tartalmazó szolgáltatáscsomagok érhetők el (Boda Köntös, 2014).

Tapasztalatok, következtetések

Meg kell kísérelni átadni a diákoknak azt a szemléletet, hogy a könyv mindig is változott, a könyv egyáltalán nem egy statikus szövegdoboz. Az e-könyv könyvészeti típusú kutatásának létjogosultságát támasztja alá az is, hogy az előző korszakok bibliográfusai sem állandóságra ítélt, változtathatatlan instrumentumnak érzékelték a könyvet. Éppen ellenkezőleg, úgy tekintették, mint szüntelenül megújuló értékközvetítőt. Az ágazat minden szereplőjét évszázadokon át, folyamatosan foglalkoztatta a könyv jövője, pedig korántsem éltek át olyan gyökeres változásokat, mint mi napjainkban. Érzékeltük, a hallgatók meg is értették, hogy ha a hivatásuk gyakorlására alaposan fel akarnak készülni, akkor el kell sajátítaniuk az e-könyves alapismereteket. A diákok egyébként jellemzően állást foglalnak egy platform, egy eszköz, egy technika, egy globális portál mellett, attól függően, hogy milyen előzetes ismereteik vannak nekik vagy a környezetükben élőknek valamilyen e-könyves megoldással összefüggésben.

Fel-feltünetezett a printelkötelezettség is. Voltak olyan hallgatók, akik egyszerűen elmondták: nem szeretik az e-könyvet, éppen azért jelentkeztek a kurzusra, hogy igazolják maguk és környezetük előtt a nyomtatott

kiadványokhoz kötődő előítéleteiket. A résztvevők az e-könyvre mint új médiumra tekintenek, amelynek tanulmányozása során még bőven akad lehetőség a kreativitásra, önálló vélemény megfogalmazására, saját tapasztalatok közlésére.

Világos, hogy a számonkérés során a magolás, memorizálás nem az elsődleges szempont, hiszen nagyon gyorsan változnak az eszközök és a megoldások. Teljesen fölösleges a tananyag elemeinek gépies, egy vizsgára szóló betanulása. Ezzel szemben konkrét gyakorlati jártasság megszerzésére van szükség a témakörben. Olyan jártasságra, amelynek alapján a további újdonságok nem érik váratlanul a szakembert. Ez azt is jelenti, hogy folyamatosan követni kell a tanórák anyagát, nem lehet az utolsó vizsga előtti napokra hagyni az ismeretek elsajátítását. Ez a megközelítés nyilvánvalóan eltér a szokványos hallgatói hozzáállástól.

A hallgatók a kurzusra való jelentkezéskor úgy gondolják, a tananyag kizárólag az e-könyv-olvasó eszközök működésének megismerésére szorítkozik. A tananyag azonban inkább e-könyvészet, mint e-könyv-olvasó termékbemutató. Ezt a helyzetet nem mindenki fogadja el szívesen, és csalódásnak éli meg.

A tanárnak mindig ügyelnie kell arra, hogy ne foglaljon állást egyetlen platform, egyetlen eszköz, egyetlen műfaj mellett sem. A diákok részéről folyamatosak a kérdések, hiszen maguk vagy a környezetükben gyakran kerülnek olyan helyzetbe, hogy éppen az e-olvasás világába szeretnének bekapcsolódni. Konkrét iránymutatásokat várnak, remélnék. Megszokták, hogy kiállnak egy böngésző, egy operációs rendszer mellett, ezt várják itt is. Még az is előfordul, hogy konkrét e-könyv-olvasó eszköz vásárlásához kérnek tanácsot.

Technikailag nem látjuk a helyes megoldásokat, bizonyára más egyetemek kurzusai hozhatnak tapasztalatot. Az a kérdés ugyanis, hogy hogyan juthatnak a diákok e-readerhez a tanórákon. Több probléma jelentkezik egyszerre: egyrészt sok eszközfajta létezik, mind más és más informatikai kultúra alapján működik; másrészt drágák ezek az e-bookok, és nagyon hamar cserélődnek az egyre intelligensebb verziók. Ezzel lépést tartani egy oktatási intézménynek teljesen lehetetlen, és nem is lehet célja. Nincs más út, mint néhány alaptípust beszerezni és azokat bemutatni. De így a gyakorlati képzés, oktatás vitathatatlanul csorbát szenved. A problémamegoldásban talán segítséget jelent, hogy – mint utaltunk rá – egyre több hallgató rendelkezik saját olvasóeszközzel.

A könyv változása, megújulása nem új jelenség. Az e-könyvészeti kutakodás ilyen értelemben nem más, mint az évszázadok óta művelt, de a 20. században különösen felerősödő, majd jelen századunkban – összefüggés-

ben az információs társadalom új követelményeivel – kiteljesedő bibliográfiai tudományosság természetes folytatása. Az egyetemi oktatás és kutatás meghatározó jelentőségű az e-könyv természetének leírásában, tudományos feldolgozásában. Intézetünk hallgatóinak szakdolgozati témaválasztásában – szinte minden képzési formában – már több mint egy évtizede megjelenik a kérdéskör, ahogy ezt az alábbi, időrendben felsorolt példák is mutatják:

- Csiszár László: Elektronikus könyvkereskedések: az Amazon.com hatása itthon és külföldön (könyvtáros egyetemi, 2003);
- Ácsné Varga Mónika: Egy új e-(Gutenberg) galaxis: az e-book, az elektronikus könyv (informatikus könyvtáros egyetemi kiegészítő, 2004);
- Tarr Zsófia: Az e-könyvkölcsönzés lehetőségei Magyarországon (informatikus könyvtáros MA, 2013).

Ugyanígy az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskolája keretében működő könyvtártudományi programon eddig született és a készülő disszertációk is gyakran érintik a területet. A közelmúlt doktori (PhD) fokozatszerzéseiből két példát említünk, melyek a felsőoktatási könyvtári hálózat szemüvegén keresztül tárgyalják témánkat:

- Bognárné Lovász Katalin (adjunktus, Nyugat-magyarországi Egyetem): Tudásmenedzsment a könyvtárakban, különös tekintettel a felsőoktatási könyvtárak tudásgazdálkodásban betöltött szerepére, 2013.
- Czeglédi László (adjunktus, Eszterházy Károly Főiskola): E-learning könyvtári rendszerek a felsőoktatásban, 2013.

Kassák Lajos, a magyar avantgárd költő-képzőművész 1926-ban – természetesen még nem az e-könyvre vonatkozóan, de általános médiahasználati értelemben – máig érvényes megállapítást tett: „Nem az eldologiasodást, hanem a dolgok használhatóságát akarjuk” (*Kassák*, 1926, 18). Az e-könyvészeti egyetemi oktatás is – felfogásunkban – arra kell koncentráldjon, hogy a jövő bölcsészei, tanárai ne csúcstechnikai jellemzőkkel piacra dobott prémium terméknek, „divatos dolog”-nak tekintsék az e-könyv-eszközt és az azon elérhető tartalmat, hanem olyan „használható dolognak”, amelynek segítségével maguk és környezetük, később tanítványaik részére elérhetővé tehetik a múlt és jelen irodalmi termését.

Irodalom

- Aarseth, E. J. (2000): Ergodikus irodalom. Ford. Kozma Zsolt. *Replika*. 40. sz. 203–218. Eredetiben: Aarseth, Espen J. (1997): Cybertext: Perspectives on Ergodic Literature. Johns Hopkins University Press, Baltimore
- Armstrong, C. (2008): Books in a virtual world. The evolution of the e-book and its lexicon. *Journal of Librarianship and Information Science*. **40**. 3. sz. Letöltés: http://cadair.aber.ac.uk/dspace/bitstream/handle/2160/647/Armstrong_BooksinaVirtualWorld_JOLIS.pdf?sequence=3 (2016. 03. 06.)
- Boda Gáborné Köntös Nelli (2014): Pro és kontra az e-könyvekről. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*. **61**. 11–12. sz. 438–443. Letöltés: http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5975&issue_id=565 (2016. 03. 06.)
- Dombi Gábor (2013): Az e-könyv illata. *Népszabadság*. Július 20. Letöltés: http://nol.hu/kultura/20130720-az_e-konyv_illata-1401287 (2016. 03. 06.)
- Drótos László (2015): A könyvszerző dolgok sokáig velünk maradnak. *Digital Business*. Július 7. Letöltés: <http://dibiz.hu/a-konyvszeru-dolgok-sokaig-velunk-maradnak> (2016. 03. 06.)
- Dworkyll (2012. 10. 01.): Trends and tendencies in the Hungarian e-book scene. (blogbejegyzés) Letöltés: http://ekonyvolvaso.blog.hu/2012/10/01/trends_and_tendencies_in_the_hungarian_e-book_scene (2016. 03. 06.)
- FEP (szerk., 2013): FEP submission on the Review of existing legislation on VAT reduced rates. Letöltés: <http://xvm-12-234.ghst.net/img/pdf/FEP%20submission%20to%20the%20consultation%20on%20the%20Review%20of%20existing%20legislation%20on%20VAT%20reduced%20rates.pdf> (2016. 03. 06.)
- Fitz József (1930): *A könyv története*. Magyar Szemle Társaság, Budapest
- Hajnal Jenő (2015): A délvidéki magyar tudástár létrehozása. In Boda Gáborné Köntös Nelli, Kiszl Péter (szerk.): *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság II.* Konferenciaprogram az előadások tartalmi összefoglalóival. ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Budapest 14. Letöltés: http://lis.elte.hu/KONYVTAR/pdf/2015_Vkkv2_absztraktkotet.pdf (2016. 03. 06.)
- Kassák Lajos (1926): *Az új művészet él*. Kolozsvár – Cluj, Korunk kiadás, Korunk könyvtára sorozat
- Kerekes Pál (2012): E-könyvészet a könyvtárosképzésben. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*. **59**. 9. sz. 379–386. Letöltés: http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5684&issue_id=541 (2016. 03. 06.)
- Kerekes Pál (2015): Amit az e-könyv-olvasókról tudni érdemes. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*. **24**. 1. sz. 31–35.
- Kerekes Pál és Kiszl Péter (2014a): E-book krónika. Fejezetek az elektronikus könyv történetéből. *Korunk*. **25**. 10. sz. 15–26. Letöltés: https://drive.google.com/file/d/0B_NJh_UJWEUOVkF1WkU2YjRXbGs/view?pli=1 (2016. 03. 06.)
- Kerekes Pál és Kiszl Péter (2014b): „Műszálas” olvasás – mérlegen a nyomtatott és az elektronikus szöveg. *Könyv és Nevelés*. **16**. 4. sz. 8–15. Letöltés: <http://olvasas.opkm.hu/Plugins/KonyvEsNeveles/index.php?view=articlePrint&id=1488> (2016. 03. 06.)

- Kerekes Pál és Kiszl Péter (2015): Az elektronikus könyvről – oktatáson innen és túl. *Iskolakultúra*. **25**. 3. sz. 56–71. Letöltés: <http://www.iskolakultura.hu/ikultura-folyoirat/documents/2015/03/05.pdf> (2016. 03. 06.)
- Kerekes Pál, Kiszl Péter és Takács Dániel (2013): *E-könyvészet*. A digitális könyvkultúra alapvonásai. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
- Langer, E. (2011): Project Gutenberg creator Michael S. Hart dies et 64. *The Washington Post*. September 8. Letöltés: http://www.washingtonpost.com/local/obituaries/project-gutenberg-creator-michael-s-hart-dies-at-64/2011/09/08/gIQA1DMFDK_story.html (2016. 03. 06.)
- Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése (szerk.): A magyarországi könyvforgalom 2014-ben (Fogyasztói áron). Letöltés: <http://www.mkke.hu/konyvforgalom-2014> (2016. 03. 06.)
- Moldován István (2012): Könyvek, e-bookok és digitális könyvtárak. Aktuális kérdések és kihívások a könyvtárak előtt. *Könyvtári Levelező/Lap*. **24**. 11. sz. 3–11. Letöltés: http://epa.oszk.hu/00300/00365/00135/pdf/EPA0365_kll1211_03-11.pdf (2016. 03. 06.)
- Molnár György (2014): A digitális kommunikáció virtuális lenyomatai. Néhány gondolat az e-learningről, a digitális kommunikációról és eszközeiről és az elektronikus tanulási környezetekről. *E-nyelv Magazin*. Július 20. Letöltés: <http://e-nyelvmagazin.hu/2014/12/03/digitalis-kommunikacio-virtualis-lenyomatai> (2016. 03. 06.)
- Pastore, M. (2010): *50 Benefits of Ebooks*. A Thinking Person's Guide to The Digital Reading Revolution. Zorba Press, Ithaca
- Wischenbart, R. et al. (2013): *The Global eBook Market: Current Conditions & Future Projections*. Revised February 2013. O'Reilly Media, Sebastopol. Letöltés: http://assetlibrary.supadu.com/images/ckfinder/630/pdfs/2013Global_eBook_Market_Current_Conditions_and_Future_Projections.pdf (2016. 03. 06.)

Pénz az irodalomban II.

